

obchodních nabyly důležitosti světové. Tak bursa na bavlnu v Liverpoolu (v Novém Orleansu), na kávu v Rotterdamu (nebo v zámoří v Rio de Janeiro), na cukr řepový v Magdeburku (zvláště důležitá před válkou) atd.]

62. Obchod a obchodní prostředkování.

Podnikatelská soustava, která odstranila dřívější uzavřenost úzkých národohospodářských okresů v podstatě soběstačných a která ponenáhlym postupem místo dřívější úzké domácnosti stvořila široké světové lidské společenství hmotné, opírá se o nejširší stálou výměnu nejrozmanitějšího i nejvšednějšího zboží a spočívá na vzájemné součinnosti všech plemen lidských. Tyto ohromné směny zprostředkované vyspělou dopravou, podporované všeobecným rozšířením úvěru a vhodnými zařízeními tržními nejsou již po většině možné přímým stykem mezi podnikatelem a jeho odběratelem. Potřebují tím odbornějšího a spolehlivějšího prostředkování, čím podnikatelé jsou vzdálenější od svých rozptýlených zákazníků, čím nabídka i poptávka je více od sebe vzdálena a navzájem se ani přímo setkati nemůže, ani o sobě by neměla pořádné vědomosti.

Sblížení mezi podnikateli a jejich odběrateli (zákazníky) zprostředkuje *obchod*, který sám byl již *vlastním počátkem i původem podnikání*. Obchodník ode dávna snažil se poznati různé potřeby vzdálených krajín, hleděl neznámé potřeby doma i jinde rozšiřovati, aby se pak o ukojení jejich postaral náležitou směnou zboží. Obchod přede vším ostatním podnikáním hleděl (výměnou různých úkojů) těžiti z ukojování cizích potřeb a přispěl tak podstatně ke vzniku, k rozšíření i ke všestrannému rozvoji podnikatelské soustavy. Obchod stal se a zůstal vůdcem pro podnikání.

Obchod při tom arci používá všech společenských zařízení, aby své prostředkování usnadnil a zdokonalil: opírá se o vyspělou dopravu, všemožně usnadňuje úvěrní styky a svou pomocí sučastňuje se na trzích, aby co nejvíce sblížil poptávku s nabídkou. Obchod arci za to prostředkování dovedl také uchvátiti značnou odměnu a jeho vůdcovství bývá dobře placeno jak od podnikatelů, tak i od jejich odběratelů.

Od tohoto vůdcovství i od vykořisťování obchodního prostředkování často pokoušeli se vymaniti jak podnikatelé, tak i jejich odběratelé (spotřebitelé, konsumenti). Podnikatelské koalice obmezením vzájemné konkurence svých členů snažily se učiniti si obchod spíše poddaným, aby jeho směnovatelské služby mohly tak využiti, že by obchodník přestal býti samostatným podnikatelem a stal se pouhým zřízencem podnikatelských koalic. Na druhé straně také odběratelé sami vyhledávali přímých spojení s podnikateli, tím že svými společenstevními podniky (spotřebními spolky, konsumy) hleděli soustřediti svou poptávku a bez obchodního cizího prostředkování snažili se ji ukojovati svými zřízenci přímo u podnikatelů. Ačkoli se jednotlivé ty pokusy o vyloučení obchodního prostředkování dosti často zdařily, přece obchod svého vedení podnikatelského ani

svého zjištěného prostředkování vůči spotřebitelům v podstatě nepozbyl a je stále nezbytným při spletitých vztazích nynější všelidské součinnosti, která ovšem dosti nedokonale je vedena a řízena podnikatelskou soustavou.

Obchod dávno již před podnikatelskými dobami prostředkoval — ovšem tehdy dosti řídké — směny mezi jednotlivými krajinami blízkými i vzdálenými. Jeho prostředkování bylo velmi podstatně omezeno nedokonalou dopravou a všeobecnou skoro soběstačností. Zvláště po suché zemi byly obchodní směny stěžovány kromě špatných cest také ustavičným nepřátelstvím neb aspoň vzájemným nesrozuměním různých kmenů a národů. Mohl tehdy býti jen malý počet jednotlivců, kteří se výlučně věnovali obchodu při nečetných družích zboží směňovaného i při roztroušené a dosti chabé poptávce po něm. Nejčastěji obchodníci jen tak se mohli udržeti, že současně zboží, které směňovali, také mezi jednotlivými místy a zeměmi sami dopravovali. Kočovní obchodník se svým zbožím objížděl z místa na místo hledaje jednak odbytu, jednak se poptával sám po zboží, které dopravoval do jiných krajin, kde byla po něm čilá poptávka.

Zvláště karavany dosud bývají takovými spolky obchodníků, kteří na svých vlastních velbloudech vezou vlastní (nakoupené) zboží, aby je v cizině prodali po vykonané nebezpečné přepravě a zpět odvázejí si za to skoupené vzácné předměty, které doufají zase doma velmi výhodně odbytí. Tak i dříve na moři obchodník byl zároveň jak majitelem lodí tak i jejího nákladu, s kterým všude sám tržil od přístavu k přístavu.

Při velmi řídkých směnách za dob nepodnikatelských i při velikých nákladech dopravních a za stálého nebezpečí se všech stran hrozícího musily býti ovšem obchodní zisky veliké (a podle nynějších pojmů zdánlivě nepřiměřené), jelikož musily kryti nejen všechny velké náklady a hraditi možné ztráty a nebezpečí, nýbrž aby zároveň poskytl prostředkovatelům směny dostatečně lákavou odměnu za výpravu plně dobrodružství, nebezpečí i všelikých útrap. Nelze se ani diviti, že cizí obchodníci používali při tom úskoků i lsti, ani se neštítili násilí, aby se odškodnili za mnohé své dřívější trpké zkušenosti a dosti citelné i časté ztráty a nezdary.*)

Obchod v novějších dobách dávno již se vzdal dřívějšího občasného násilí, ale od výbojů v mírnějších formách zcela dosud ještě neupustil. Obchod často si podmaňuje slabší podnikatele svou pře-

*) Fenické lodí — jak stará pověst vykládá — přistály kdysi k řecké zemi se vzácným zbožím látek, kovových umělých výrobků, s perlami i skleněnými ozdobami oslňujícími obyvatele řeckých pobřeží. Obchodníci, majitelé to lodí, vynášeli na pevninu některé nejlíbivější předměty na ukázkou a zvali obyvatelstvo k prohlídce i ke koupě vábného zboží na své lodí. Podařilo se jim tak zlákat mnoho zvědavých i koupěchtivých, zvláště žen. Když hosté si zboží nejhorlivěji prohlíželi, lodí odrazily náhle od pobřeží se všemi zlákanými návštěvníky, aby je odvezly jako nejvzácnější kořist; prodány byly tyto nešťastné oběti své lehkověrnosti, zvědavosti a koupěchtivosti za otroky, když dříve jim bylo vše odňato, co měli s sebou cenného.

Takové úskoky a násilnosti nebyly ani ve starověku ani ve středověku řídkými; vždyť obchod otroky byl velmi rozšířen a snad ze všech obchodů byl nejvýnosnější.

vahou kapitálovou nebo organizační. Zvláště jsou to *obchody nakladatelské*, kterými celá odvětví výrobní dostávají se v těžkou odvislost od obchodníků zprostředkujících pro ně odbyt vzdáleným a pro vyrabitele neznámým odběratelům. Odvislost ta se stupňuje, když obchodník nakladatel podmaňuje si kapitálově menšího podnikatele vedle toho také poskytovaným úvěrem nebo přímým propůjčováním základního ano i provozního kapitálu do podniku (nebo i prostředků k pouhému živobytí).

Obchodníci (nakladatelé) velmi ochotně zřizují pro četné a kapitálově slabé výrobce nákladné *sklady* v nejživějších částech velkých měst a přejímají prodej jejich výrobků na vlastní účet, aby z nich co možná nejvíce pro sebe vytěžili. Tyto sklady stávají se pravidelně nezbytnými prostředkovateli mezi malými řemeslníky a jejich vzdálenými, rozptýlenými i neznámými odběrateli, tenkrát zvláště když je to výroba *pro vzdálenou cizinu*. Nakladatelé arci za propůjčení skladů i za zprostředkování odbytu, o jehož rozsahu a podmínkách drobný podnikatel se ani nedovídá, počítají si obyčejně nepoměrné odměny, které vyčerpávají často největší část zisků podnikatelských. Takový nakladatelský obchod bývá nežádka bezohledným vykořisťováním na několikery způsob: Nakladatel osvojuje si lví podíl z podnikatelského zisku, těží z poskytovaného úvěru někdy až lichvářsky a když uvedl drobného podnikatele v úplnou závislost od svého skladu, zmocňuje se často i části jeho pracovního důchodu; — může totiž při vážnoucím odbytu (někdy jen předstíraném) lehkou stlačovati ceny zboží přejímaného na sklad a tím libovolně snižovati také výtěžky samy práce řemeslníkovy (nebo jiných drobných podnikatelů).

Novověká specifikace a rozdělení povolání na úzká nesamostatná odvětví zhoršuje tuto odvislost vyrabitelovu vůči nakladatelskému skladu zboží, jelikož často teprve od několika výrobců porůznu dodané zboží skládá se v celek k odbytu schopný. Tak tomu bývá při průmyslu nábytkovém, konfekčním, hračkařském, ozdobném a jiném, pro něž sklad zhusta také konečnou úpravu pro odbyt zboží sám přejímá. Tím však řemeslníci zboží do skladu dodávající přestávají již býti skutečně samostatnými podnikateli a pracují pouze na účet skladu jako jeho zřízení ano často jen jako velmi hubeně placení dělníci. Závazek skutečného podnikatele nakladatelského bývá však velmi volný vůči dodavatelům vyrobeného zboží. Řemeslníci dostávají od skladu zaměstnání jen, když výrobky jejich jdou dobře na odbyt; jakmile odbyt vážne, nakladatel pravidelně přerušuje spojení buď se všemi nebo s částí svých dodavatelů, jelikož podle slovné úmluvy jen zboží kupuje a sám je pak na svůj vlastní účet dále prodává. Ke koupín nakladatel arci nemůže býti nikterak nucen, jakmile se mu zdají nevýhodnými. Snadno se pochopí, že nakladatel každého takového vážnutí odbytu může využiti jen k tužšímu vykořisťování svých dodavatelů pro sklad.

Sociální nesnáze nakladatelsky organizovaných, zdánlivě samostatných podnikatelů jsou horší nežli pro dělnictvo, které za mzdu pracuje ve velkých provozovnách. Nejen že konkurencí bývají výdělkvy dodavatelů pracujících pro sklad těžce zkracovány, ale ani na pevnost ani na stálost jich nelze nijak spořehati. Nakladatel může své

dodavatele kdykoli bez výpovědi zbaviti zaměstnání, ani nemá nijakých závazků k nim, upadnou-li do nemoci, nebo když si ve svém provozu utrhli úraz nebo se stali k práci neschopnými. Nakladatel není povinen platiti ani úrazové ani nemocenské pojištění ani naň se nevztahuje povinnost přispívati na jakoukoli sociální péči, poněvadž lidé zaměstnaní pro jeho sklad nejsou dle jména jeho zřizenci nebo dělníky, nýbrž sami jsou samostatnými podnikateli, kteří s ním vešli v pouhou dočasnou obchodní smlouvu.

Mnohdy ani veliký sklad nemá sám přímých styků se svými dodavateli zboží, nýbrž styk ten mu zprostředkují mezi přecetnými pracovníky teprve někteří kapitálově trochu silnější dodavatelé, kteří dodávky pro sklad sbírají (*faktorové*), ačkoli ani oni sami nejsou při tom samostatnými podnikateli, nýbrž jen ve službách skladu. Čím ovšem jest více prostředkovatelů mezi původními hotoviteli zboží až ke konečnému jeho odbytu spotřebitelům, tím může býti vykořisťování horší.

Takové nakladatelské organisování průmyslu rozšířilo se v četných odvětvích. Vedle uvedeného již průmyslu nábytkového, konfekčního, hračkářského a ozdobného je to ještě průmysl perleťářský, krajkářský, drobné práce kovodělné, broušení skla a drahých kamenů, zaměstnání květinářek, modistek atd. Tyto práce se pravidelně vykonávají v bytech zaměstnanců, že při nich súčasně bývají také členové rodiny, zvláště nedospělí. Dříve i průmysly, které nyní jsou už skoro úplně soustředěny ve velkých továrnách, byly po nakladatelsku organisovány, jako tomu někde ještě je v průmyslu textilním. Teprve převaha strojů mechanickými motory poháněných pomohla velkopřůmyslu zvítěziti nad nedokonalejší a nepoměrně dražší ruční prací, že ani kruté vykořisťování její nepostačilo proti konkurenci továren. Nakladatelsky organisovaný průmysl na konec skoro vždy musí ustoupiti velkému provozu a *jest nutno přisvědčiti těm, kteří takovou přeměnu považují za sociální pokrok*; neboť dělníky v továrnách nikdy nelze tak úspěšně a dokonale vykořisťovati jako zdánlivě samostatné řemeslníky, kteří podlehli moci nakladatelských skladů.

Nejtěžší může býti sociální stav u těch odvislých lidí, kteří vedle práce pro sklady mají ještě vedlejší zaměstnání buď v zemědělství nebo v jiných povoláních (liberálních na př.) a kde celá rodina společně bývá zaprážena do všech těch výdělečných prací. Je to známý *průmysl domácí* (rusky „*kuštarnoje promyšlenije*“ nebo německy „*Hausindustrie*“), rozšířený buď mezi chudším lidem zemědělským nebo tam, kde za dlouhých zimních časů není doma zemědělského zaměstnání (v Rusku i vůbec na severu v Evropě), nebo konečně v městech v rodinách úřednických, v kterých ženy a děti jsou nuceny přivydělávati k nedostatečným platům veřejných i soukromých zřízenců.

Domácká práce bývá nejhůře vykořisťována tam, kde nedostatečné výdělký doplňují se prací ostatních členů rodiných a výtěžkem z vedlejšího zaměstnání (zemědělského i jiného). Nabídka této práce bývá přílišná. Domáctí pracovníci nemívají pak pravidelně nijakého kapitálu, dostávají jej napořád i se spracovávanou surovinou od nakladatele, ano i zálohy na živobytí jsou pro ně někdy nutny. A všechno

to propůjčování kapitálů bývá na vysoké, často na lichvářské úroky a za ceny přílišné a nepřiměřené.

Pro domácího práci i pro jiné nakladatelsky organisované podnikání není ani snadno provéstí předpisy o sociální ochraně námezdní práce ani nelze na ně tak lehko vztahovati jinou sociální péči, leda všeobecnou péči chudinskou. Dle jména nebývají totiž zaměstnanci v domáckém průmyslu ani přímo v určitém podniku zaměstnání; jejich poměr je také nejčastěji vyjádřen volnými úmluvami obchodního rázu, jakoby se jednalo o vzájemná ujednání mezi samostatnými podnikateli. Zatím ubohým takovým pracovníkům v domáckém průmyslu z podnikatelské funkce nezůstává vůbec žádná hmotná výhoda, pouze nebezpečí a rizika podnikatelská je plnou tíhou postihují; kdykoli odbyt začne váznouti. Jsou hned bez zaměstnání, jelikož jejich patron (obchodník-nakladatel) přeruší s nimi spojení, jakmile mu nedává náležitého zisku. Proti tomu továrník zaměstnávající své dělnictvo nemůže ani nechce při každém váznutí odbytu zastaviti ihned provozování podniku, protože i jemu nezaměstnání nebo zastavení provozu způsobuje značné ztráty kapitálové.

Jakkoli obchod býval tedy často výbojným a nešťitil se ani násilí a všelikého vykořisťování vůči slabým, přece jen hlavní jeho působení směřovalo k pokojnému soužití, jelikož pouze za klidných dob práce lidská pomáhala tvořiti dosti hodnot ke vzájemné výměně. Každé porušení smírného soužití ohrožovalo úspěchy obchodního prostředkování. Obchod přičiňoval se již od jakživa, aby přestala uzavřenost úzkých sociálních obvodů a snažil se všude seznamovati obyvatelstvo s novými potřebami i se vhodnými prostředky k jejich ukojování. Obchod plnil tím velmi důležité kulturní poslání — (ovšem se sobeckými zámysly, aby sám z toho nejvíce těžil) — a razil tak cestu k lepšímu seznamování různých národů a plemen i ke klidnějším stykům mezinárodním. Kultyury starší rozšiřovaly se hlavně obchodním spojením.

Obchodní spekulace razila již dávno před moderními časy všude cestu pro podnikatelskou soustavu. Již za starověku obchodníci v Karthagině, v Řecku i v Římě přispěli k založení podniků plantážnických, dolovacích i průmyslových, jichž odbyt byl podporován dosti už dokonalou dopravou námořní. Ovšem tehdejší podniky držely se hlavně prací otrockou a opíraly se o politickou moc a vykořisťovaly podrobené země (na př. v Karthaginském panství, ale hlavně v římské říši vydíráním provincií).*) Rovněž ve středověkých obchodních republikách italských sluší hledati počátky i vzory pro všechno pozdější podnikání západoevropské, které arcil živeno bylo převýnosným obchodem s nově objevenými zeměmi zaoceánskými. Merkantilistická politika států přímořských posilovala tento vývoj podporou zahraničního obchodu a všemožnou péčí o pokrok průmyslový, hlavně rozvojem průmyslu pracujícího pro vývoz.

*) Jak naopak zbohatli tak podnikatelé starověci dovedli se domoci až nejvyšší moci ve státě, toho příkladem nejpádnějším jsou oba triumviráty ke sklonku republiky římské. *Crassus* do prvního triumvirátu a *Lepidus* do druhého dostali se jen pro své nesmírné hmotné prostředky, které dali do služeb vynikajících politiků, svých kolegů.

Především tedy obchod zámořský jednak prostředkující spojení civilizace západoevropské se starými kulturami jižní a východní Asie i Nového světa, jednak vyměňující zboží různých pásem i zcela odlišných civilizací byl největší oporou pro podniky, které musily již pokojnou směnou ukojovati cizí potřeby. Ovšem i tu ještě politická moc podstatně pomáhala; neboť i obchod španělský (a portugalský) s koloniemi i nizozemský a anglický s Východní Indií byl zmonopolisován. Španělové jej přímo sestátlnili a velmi nesnášlivě vylučovali z něho všechny cizí (i konečně vlastní) příslušníky, kdežto Nizozemci a Britové dali soukromým společnostem (východoindické Maatschappy, East-India-Company) zvláštní výsady, také politické, aby mohly lépe těžiti z objevených a osazených zemí. Tedy i v těchto nových dobách obchod byl zároveň výbojem a vykořisťováním vedle ukojování cizích potřeb i služeb podávaných pokojnou a spravedlivou výměnou. East-India-Company byla teprve roku 1857 zbavena své rozhodující politické moci, když jejím zneužitím podnítila velmi nebezpečné povstání (Sepoyů) proti britskému panství.

Proti velkolepému obchodu zahraničnímu, který již s velikými kapitálovými prostředky hromadil značná bohatství a opíral se zároveň o velké podniky průmyslové všeho druhu, obchod vnitřní byl nad míru skrovný a nevyvinutý. Při všeobecné soběstačnosti uzavřených menších okresů, při nedostatečích pozemní dopravy a dosti často i při nejistotě právní nebylo pro vnitřní obchod pořádné opory k výhodným častým směnám, jaké byly možné v obchodu a dopravě zámořské. Vnitřní obchod proti velkým podnikům obchodním prostředkujícím styky vzdálených zemí měl dlouho (až skoro do 19. století všeobecně) ráz pouhého řemesla jako jiné živnosti průmyslové. Obchodník uvnitř země byl řemeslným obstaravatelem výměny zboží, při čem se musil starati o jeho dopravu, uschování i o všeliké přeměny nutné, aby je připravil vhodně k potřebám zákazníků. Byla tedy při tom způsobu obchodování potřebna nejen technika komerční, nýbrž i technika úpravy a znalosti zboží přizpůsobená požadavkům (speciálně se projevujícím) nejbližších zákazníků a jich měnícím se potřebám a vkusu.

Obchodník v městské soustavě byl tedy skoro zrovna tak technicky cvičeným řemeslníkem jako různí jiní výrobní řemeslníci (oděvní, potravní, kovodělní, stavební atd.). Takový obchod neposkytoval také nějak nadobyčejných nebo nadprůměrných zisků proti jiným řemeslům, byl pravidelně jen živností t. j. dával svému provozovateli hlavně jen slušnou výživu [„Nahrung“, tak to pojmenoval *W. Sombart* ve svém díle „Kapitalismus“], jakou průměrně poskytovala i jiná řemeslná povolání. Jeví-li se v procentech (kupní nebo prodejní sumy) tyto zisky snad přílišnými nyní, sluší při tom pamatovati jak na velikost risik tak i na řídkost směn, z kterých se musil obchodník tehdejší vyživovati.

Ponenáhlu však i vnitřní obchod přestával býti pouhým drobným řemeslem pečujícím o jednotlivé druhy zboží, o jejich dopravu, uschování a upravování k bezprostřední spotřebě nejbližšího okolí. Tato zvláštní odborná péče o zboží zbyla ještě do jisté míry *obchodu v drobném* (en détail), který zůstává v nejbližším styku jak s doda-

vateli tak i s odběrateli; zvláště vůči odběratelům musí dbáti různých oblib a zvyklostí, aby si jejich přízeň získal a udržel. Proti tomu moderní velkoobchod — (a není již podstatného rozdílu mezi velkoobchodníkem pro zahraniční nebo vnitrozemské obchodní prostředkování) — jako spekulace dávající směr i podnikateli i potřebám podnikatelem ukojovaným vymanil se již ze všech speciálních přípravných starostí o zboží, ani se nezabývá jeho dopravou ani jeho uschováváním a konečným upravováním (appretováním) až do jeho spotřeby, nýbrž hlavně jen zprostředkuje oběh jeho z míst původu do míst konečného užití nebo spotřeby. Obchodník musí vytušiti jak přísti potřeby, které je nutno ukojiti, tak i zdroje (podnikatelské), odkud se dají nejlépe uspokojiti a z toho úspěšného prostředkování mu kyne značný zisk, který se někdy může zdáti až přílišným. Ale právě úspěšné vycítění potřeb i jejich možností ukojovacíh dává směr veškerému podnikání a je pochopitelné, že za takovou vůdčí působnost dostává se obchodu také přiměřené odměny, jelikož proti tomu také nezdařené nebo pochybené spekulace v tom směru jej zase postihují velikými ztrátami.

Dopravní prostředky, které dříve obchodník si sám na svůj účet vydržoval, dávno se již staly samostatnými podniky, jakož i různá skladiště (docky atd.) nebo velké i malé detailní krámy. Obchodu stačí, aby pouze přeměny místa, konečnou úpravu zboží a jeho uložení řídil s úmyslem, aby na různých místech nejvhodnějším i nejvydatnějším způsobem se postaral o ukojení určité zjištěných potřeb lidských. Tento zprostředkující velkoobchod (*en gros*), který původně organizoval podnikatelské ukojování potřeb, byl dlouho vůdcem a dosti spolehlivým ukazovatelem tohoto ukojování až do té doby, kdy podnikatelé sami v mohutných koaliciích (v kartelech, syndikátech a zvláště v trustech) sjednocení mohli toho vedení postrádati. Kde však takových sdružení podnikatelských není, nebo nejsou dosti silná a dobře zorganizována, tam velkoobchod stále ještě svého vedení nepozbyl. Mnohem méně ohrozily vůdcovskou funkci obchodu spolky spotřebitelů (konsumy), které přece se musily omeziti pouze na určité nejvšednější úkoje a také jen na jisté skupiny spotřebitelů.

Obchod spekulační jako vůdce a organizátor podnikání opírá se o bursu, kterou často sám hledí ovládnouti. Tím dává směr veškerému ukojování potřeb, které k tomu jsou vhodné, t. j. z nichž spekulaci kyne jakýkoli výtěžek. Obchod arci při tom nemůže odčiniti vady, které podnikatelská starost o všelike lidské potřeby v sobě tají, že totiž hledí si jen těch potřeb, z kterých kyne zisk. Proto mohou zůstatí podstatné potřeby neukojeny, nebo se ukojují nedostatečně a nevhodně, když jejich společenská váha je malá, když poptávka nemůže se dosti účinně projevit, protože pro ni ceny jsou příliš vysoké proti nepostačujícím jejím důchodům. Obchod jen potud jest ochoten ke svým zprostředkovatelským službám, pokud mu z rozdílu cen kyne dostatečný zisk. Zajisté však nelze vinu nedostatečného a neúměrného ukojování lidských potřeb svalovati toliko na obchod. Že jisté důležité potřeby bývají neukojeny, ačkoli velmi mnohé zbytečné i přepychové nápady se hojně ukojují, za to neodpovídá hlavně obchodní spekulace, která se řídí a řídití musí jen těmi pokyny, které

jí dává celá soukromá podnikatelská organisace. Hlavní vada je v těch sociálních zřízeních, která rozhodují o cenách úkojů i o velikosti důchodů jednotlivých členů v lidských společnostech. Že ceny jsou proti důchodům velmi četných lidí příliš vysoké, o to zásluhu pravidelně nemá obchod, nýbrž to je důsledkem přemnohých spletených sociálních skutečností, za které obchodní zprostředkování samo nemůže nésti zodpovědnost.

Arci tehdy, kdyby obchodní spekulace hleděla ceny nějak uměle měnit a upravovati, že by nebyly přiměřené současnému stavu podnikání nebo kdyby tím podnikání sváděla na scesti, mohla by býti volána k zodpovědnosti. Na mnoze však se na veškeru obchodní spekulaci svádějí také poruchy, které jsou zaviněny dočasnými jinými nedostatky. Ze těch nedostatků jednotliví spekulanti — a často nejsou to ani odborní obchodníci, nýbrž lidé, které vhodná příležitost zlákala — lichvářsky využitkují, toho příčinou jsou různé hromadné společenské poruchy a snad celá nynější soustava soukromohospodářského podnikání. Obchod je tím jen na tolik vinen, na kolik sám jest důležitým článkem v celé podnikatelské soustavě. Lichva jistě má kořeny jinde a hlouběji nežli v pořádné obchodní spekulaci.

[Na př. velmi zhusta se vinila obchodní spekulace z *pozemkové* lichvy, když z jakýchkoli příčin ve velikých městech vyvstala nouze bytová. Ale to je podstatným klamem; je sice možno spekulativními koupěmi a prodeji okamžitě působiti na ceny pozemků, ale takové spekulace nemohly by se dodělati trvalých úspěchů jevících se v cenách až několika tisíc frs za 1 m^2 , kdyby nebylo jiných sociálních příčin, které ceny ty nejen způsobily, nýbrž i trvale udržují. Nestačila by sebe intensivnější obchodní spekulace udržovati vysoké ceny stavebních pozemků, kdyby se nenašla silná poptávka, která za byty, krámy a různé provozní místnosti je ochotna a *může platiti* vysoké nájemné v domech vystavěných na tak drahých pozemcích. Rozumí se, že i původní vlastníci pozemků stavebních, kterých sami nekoupili, dovedou bez jakékoli spekulace podobně vysokých cen požadovati, nebo by mohli sami svým těžením na svých vlastních pozemcích (stavbou domů nebo podnikatelských místností) docíliti takových důchodů, které podle úrokové míry jsou pak přiměřeny vysokým pozemkovým cenám. Pozemky tedy nabyly své ceny nikoli snad obchodní spekulací, nýbrž „rentou“ pozemkovou, která je sociálním výsledkem nejrozličnějších lidských zařízení a podle nich se utvářejících potřeb. O rentě pozemkové viz II. díl. F., odst. 40, str. 182—193.]

[Podobně ke konci 19. století za agrární krise v Evropě byla spekulace obchodní činěna zodpovědnou z umělého stlačování cen plodin i jiného zboží dodávaného zemědělským provozem. (Zrovna jako naproti tomu po světové válce svalována všechna vina za zdražování potravin i jiného nezbytného zboží na obchod a spojenou s ním lichvu.) Ale tehdejší nízké ceny zemědělských výrobků byly způsobeny nadbytečnou nabídkou zemí, zaoceánských a z jihovýchodní Evropy, kde se mohly na ohromných plochách do té doby netknuté nebo nevyčerpané půdy bez velikých nákladů extensivním těžením získati velmi lacino ohromné spousty obilí (i jiných potravních plodin) a za velmi nízké dopravné dostati do západní a střední Evropy. Ve-

líká konkurence těchto nových zemí to byla, která způsobila přílišnou láci na trhu potravinném, jako zase v těchto dobách po ohromném válečném vyčerpání všeobecná nouze způsobila přílišnou drahotu. (Poválečná drahota má ovšem závažných příčin více; nejdůležitější z nich je rozvrat měn v jednotlivých zemích a v důsledcích toho úžasně pokleslá kupní moc peněz.)]

Obchodní lichva může ovšem častěji zboží buď zdražovati nebo při váznoucím odbytu může naopak ceny sražeti a tím jistě vyvolává velmi nevídané poruchy. Ale poruchy ty mohou býti pouze dočasné i nemohou trvale zhoršiti sociální ukojování potřeb. Jedině, když stálé sociální zmatky ohrožují celkové řádné ukojování potřeb, může také lichva příliš rozbujeti a zmatky ty podstatně přioštrovati. Ale pomoc vydatnější nezjedná v tom směru pouhé trestní stíhání lichvy, nýbrž je nutno především čeliti oněm sociálním zmatkům, které pořádnému sociálnímu ukojování potřeb překážejí.

Obchodní činnost se postupně stále specialisovala souběžně s ostatním podnikáním. Třídění v obchodu vztahovalo se buď na různé druhy zboží nebo na rozličné způsoby jeho odbytu. Rozmanitost obchodních zaměstnání byla tím pestřejší, čím více druhů zboží se postupně směňovalo. Kdežto za dřívějších dob obchod si mohl všimati zboží jen vzácnějšího nebo v zemi neobvyklého, zmocňují se nynější obchodníci po všeobecném rozšíření tržní organizace vůbec všeho zboží a spekuluje se na zisk ze všech možných směn moderního života. Obchodní spekulace rozšířila se nejen na zboží, nýbrž i na úvěr a na zboží úvěrem vytvořené, t. j. na cenné papíry. Obchod s cennými papíry spojený s bursovni spekulací stal se zvláště lákavým, jelikož vedle kapitálových výtěžků (úroků, diskontů, dividend atd.) slibuje ještě veliké zisky nahodilé — ovšem i ztráty značné tu mohou býti — z rychle se měnících cen. Ráz hry dodává obchodům těm zvláštní obliby a přitažlivosti.

Již bylo vzpomenuto rozdílu mezi obchodem ve velkém a v drobném. Obchod detailní však nezůstal vždy pouhým drobným provozem, nýbrž se často také zkoncentruje a specialisuje. Zvláště jsou známé a při tom organizací vyličené *ohromné sklady zboží* ve velkoměstech, které zásobují se zbožím z původních zdrojů přímým nákupem a prodávají je (i v sebe menším množství) na drobno v rozsáhlých svých místnostech, do kterých lákáno bývá obecnostvo velikým výběrem, soustředěním přerozmanitého zboží, vzornou obsluhou a pravidelně i odborným výběrem. Jinak v obchodě se neosvědčující akciová společnost právě při těchto velikých magazinech se znamenitě uplatnila. Ovšem omezují se takové velké provozy hlavně na velká města (Paříž, Londýn, Berlín atd.), jakož i na zboží hromadné, které je přizpůsobeno vkusu mas a při němž není potřebl příliš dbáti na *individuální* záliby a zvláštnosti kupujících, kde pouze rozhoduje stejnotvárná moda. Rychlým odbytem je možno se také přizpůsobiti častým změnám mody té.

Vedle obchodu na vlastní účet již od delších dob vynikly také obchody *obstaravatelské* nebo *komisionářské*, které kupují a prodávají zboží ve střediskách obchodních a dopravních *na účet cizí*. Zboží nakoupené nebo prodávané nestává se jejich vlastnictvím, nýbrž jest

majetkem obchodníků pravidelně přespolečných nebo cizozemských, za jehož obstarání komisionář dostává provisi (odměnu) v procentech z kupní nebo z prodejní ceny. [Komisionář smí účtovat jen ceny skutečně umluvené a musí je řádně prokázat.] — Ručí-li komisionář při rozprodeji komitentova zboží také za své jednotlivé smluvníky, přísluší mu kromě toho ještě provise *úvěrní* zvaná *delcredere*; [jinak je ovšem (bez provise úvěrní) vůči možným ztrátám za nezaplacení zboží na úvěr prodávaného povinen pouze „pečlivostí pořádného kupce“.]

Dřívější rozdily mezi obchody kočovnými — („*steranti*“ či „*trhovci*“ a obchodníci podomní) — a usedlými pozbyly důležitosti, jelikož obchod kočovný při moderním rozvoji veškeré dopravy stal se zbytečným a téměř vymizel nebo pouze živoří. Je mnohem pohodlnější pro poplatku vyhledati si pořádný (speciální nebo všeobecný) obchod se stálými místnostmi nežli čekati na náhodné objevení potulného kupce, který se svým skrovným a často i chatrným zbožím obchází a z nečetných směn živiti se musí; — třeba se jakkoli uskovňoval, kočovný obchodník musí mnoho k ceně zboží přirážeti, aby se sám vydržel a kryl všechny náklady s dopravou zboží a j.

Obchod, jak už bylo poukázáno, ztratil již své druhy rozhodující vedení v podnikatelském zaopatřování potřeb. Dával si totiž často platiti přílišné odměny za zprostředkovatelské své služby. Nebo přílišná konkurence a roztráštěnost detailních obchodníků způsobovala konsumentům zbytečné náklady (výlohy reklamní, náklady na místnosti prodejní, vydání na úvěr po většině pro maloobchod velmi drahý a na vyživování zbytečných zprostředkovatelů při nedostatečném odbytu atd.). Proto jsme viděli, jak silní podnikatelé — zvláště podnikatelské koalice — snažili se vyloučiti obchodní zprostředkování tím, že si zařídili své vlastní sklady nebo obchodní místnosti osazené svými vlastními zřízeními a jiným zprostředkovatelům zboží své do prodeje vůbec nedávali. Podobně četní spotřebitelé — zejména ti, kteří společensky nějak k sobě byli poutáni (v třídních, stavovských, úřednických a j. organisacích) — hleděli si svůj nejdůležitější konsum z přímých pramenů bez obchodního zprostředkování uhraditi. Takové pokusy se již často velmi dobře zdařily. Pokud nemají podobné koalice podnikatelů nebo svépomocná sdružení nějakých zvláštních sociálních výhod jim na úkor pravidelného obchodu poskytnutých, není možné proti takovému vylučování zprostředkovatelské působnosti obchodní ničeho namítati. Musí přece býti každému volno — tedy i skupinám společenským — aby si své potřeby opatřil, jak a kde se mu to hodí nebo jak je mu to příznivější, zvláště také co možná přímým stykem. Jinak by tomu bylo, kdyby takovým svépomocným sdružením byly poskytovány mimořádné úlevy finanční, nebo se jim dostalo výhod ze státních (nebo jiných společenských) zdrojů podnikových, na které ostatní by neměli nároku.

Často naopak obchod sám podléhá a podrobuje se kapitalistickému vykořisťování, když je nucen ze svých výtěžků postoupiti důchody rentové, kterých po případě sám svou dovedností se domohl. Dovedný obchodník — (což ostatně stejné je i při všech jiných živnostnících) — na př. získal si svými osobními přednostmi pro svůj obchod výhod-

ných známostí a množství spolehlivých zákazníků, kteří při tom zvykli si již na určité místo (na jeho krám nebo na jiné jeho obchodní místnosti). Majitel domu, který mu ty místnosti pronajal jen na určitou dobu, zvýší mu pak nájemné po prošlé lhůtě, nebo mu dá výpověď, kdyby nepřivolił ke zvýšení nájemného. Tím kapitalista — majitel domu — zmocňuje se části nebo celého rentového důchodu, který však vznikl zásluhou a přičiněním nájemce-obchodníka nebo dovedností jiného podnikatele. V takových případech bylo by správné pomáhati podnikatelům proti nezaslouženým nárokům kapitalistovým. Při tom by se dal uplatniti i sociální nárok na rentový důchod (nebo na jeho část), který jistě vzniká velmi často všeobecným sociálním příspěvím (na př. rozšiřováním a vzrůstem jednotlivých městských částí nebo novými a čtenějšími komunikacemi atd.).

V těsném spojení s bursou šíří se obchod spekulační, který často buď přímo nebo v zastoupení zúčastní se také diferenčních obchodů bursovních. O těchto obchodech a jejich národohospodářském významu bylo již dostatečně mluveno. S tím souvisejí časté podnikatelské poruchy a krise, které mohou býti záhubné nejen spekulantům, ale i širokým skupinám a vrstvám sociálním. Zodpovědnost za takové krise a otřesy nemůže však stíhati *pouze* individuální spekulanty; jest jejich hlubší příčinou nedostatečnost celé dosavadní podnikatelské organisace a jejího způsobu ukojovacího.

* * *

Za dřívějších dob obchod zahraniční a vnitřní nebyval příliš rozlišován. Zvláště nebylo patrného rozdílu v zemích, kde obchodem se zabývali hlavně cizinci (na př. ve střední Evropě severní Italové, „Lombardi“ zvaní nebo židé i ostatní orientální národové, nebo na severu v nordických zemích Hansa). Obchodníci cizí byli pod ochranou domácích panovníků a platili také za tu ochranu zvláštní daně. Kromě těchto všeobecných obchodních daní platila se ještě mýta za používání cest nebo aspoň umělá cesta byla často záminkou k vybírání „mýt“ nebo „cel“. Nečinilo se při tom rozdílu ani mezi zbožím cizozemským nebo domácím a pravidelně každý pán na území, kterým obchodník procházel se svým zbožím, použil toho, aby mohl zdaniti obchodníkovu zboží. Proto byla na cestách kládena mýta nebo na splavných vodách stavěny často i jezy se stavidly, aby se v nich snáze mohla ukládati cla (vodní mýta).

Tím způsobem byly proti sobě uzavřeny nejen cizí země (různých panovníků) navzájem, nýbrž i krajiny téhož státu pod jedinou vládou sjednocené. Ostatně střední Evropa zároveň s Itálií byla tak politicky roztržena, že byli si cizinci lidé téhož jazyka, týchž zvyků a téhož hospodářského stavu, ba někdy i týchž rodin. Ale dlouho i ve větších státech západoevropských jednotlivá území byla proti sobě navzájem uzavírána obchodními překážkami, jako cly nebo i zákazy dovozu i vývozu jistého zboží. [Vnitřní cla v politicky naprosto soustředěné Francii nebyla úplně odstraněna, leč až teprve veliká revoluce ke sklonku 18. století je zrušila.]

V tom směru arci zámořský obchod lišil se podstatně od vnitrozemského. V zámořském obchodu byla přirozená konkurence pobřežních plavců, která však pro veliká nebezpečí mořské plavby i pro drahocenné loďní náklady svedla zúčastněné k jistému socialisování obchodu. K těmto přirozeným příčinám sdružování přibýly důvody politické pudící jednotlivé státy k monopolisování námořního obchodu (Portugalsko a Španělsko námořní obchod sestátnily, kdežto Nizozemí, Velká Británie, Francie i ostatní přímořské země evropské udělovaly výsadní obchodní práva silným společnostem pro určité zámořské oblasti, pro Východní Indii, pro Západní Indii, pro rozsáhlé pevniny severoamerické atd.).

Ale zámořský obchod právě pro svá nebezpečí zrovna jako pro své veliké zisky nebyl přece nikdy dokonale zmonopolisován; uhájil si konkurenční volnost dobrodružnými plavbami plavců všech národů. Moře nemohlo být nikdy tak spoutáno a ovládnuto jako suchá země; zvláště v dřívějších dobách vedle mořské moci spořádaných států udržovala se také soukromá moc neodvislých plavců, kteří nepohrdali ani lupem ani se nelekali námořních bojů někdy i s válečnými loďmi. Loupežnická (pirátská) loďstva vyhlazena byla teprve počátkem druhé třetiny 19. století. [Pirátské državy byly často i vítěznými proti Španělům za 16. a 17. století v archipelu západoindickém. — A ještě ke sklonku 19. století měla Francie v Zadní Indii (v Tonkinu) a v jižní Číně velmi tuhé zápasy s čínskými organisovanými mořskými loupežníky, kteří arci dle mínění vlivných domorodců nebyli prostými lupiči, nýbrž byli jen obhájci neodvislosti proti vnikajícím násilným cizím podmanitelům.]

Za oné (pozemní) vázanosti obchodní nebylo také plné individuální volnosti pro obchodníky. Obchodníci byli po způsobu ostatních živnostníků (řemeslníků) stavovsky zorganizováni (v obchodních „gremiích“ nebo v jiných svazcích podobných „cechům“) a musili se i při provozování svých obchodů omezovati předpisy vydanými pro tyto korporace jak navzájem vůči svým druhům, tak i vůči ostatnímu obecenstvu. Byli podrobováni úřednímu dozoru jak co do stanovení cen, tak i co do rozsahu a povahy svých jednání, aby své živnosti nějak nezneužili. Často bývaly stanoveny nejvyšší ceny pro určité druhy zboží a překročování těch cen jako lichva bylo stíháno.

Toto omezování vnitřního obchodu stavovskými a veřejnými předpisy ustávalo ponenáhlu, zprvu zvláště vůči velkoobchodu za doby merkantilistické. Vázanost cechovní byla pro obchod velmi uvolněna, jakmile se jednalo o směny nutné pro zahraniční vývoz nebo když se dovážely cizozemské suroviny k průmyslovému zpracování ve zboží, které pak aspoň z části bylo vyváženo. Státní správa zřejmě při tom podporovala domácí velkoobchod, aby se stal neodvislým od ciziny a mohl své služby lépe věnovati obchodu zahraničnímu, jemuž byla přikládána veliká váha v mezinárodním hmotném zápolení. Velkoobchod přeceňoval se proti všeobecně přezíranému „kramářství“ v drobném.

Novodobý směr liberální uvolnil však od konce 18. století obchod všeho druhu jak od pout cechovních, tak i od veřejného omezování a dozoru. Volná soutěž vyprostila především obchod z jakékoli

společenské nesvobody a vázanosti, čímž doufalo se ve výběr nejlepších sil pro zásobování a opatrování všech lidí nejvhodnějším způsobem. Přestaly zejména předpisy o nejvyšších (maximálních) cenách i trestní stíhání lichvy a bylo ponecháno každému na vůli, aby se hájil sám proti možnému vykořisťování. Každý si mohl voliti nejlepšího obchodníka podle svého výběru a nepochybovalo se, že tak zvláště také nejlepší prostředkovatelé směny.

Ale volná soutěž nesplnila všech naději v ni kladených; zápas nevedl se vždy rovnými a počestnými zbraněmi, jak o tom svědčí nutný veřejný boj proti „soutěži nekalé“ („*concurrence déloyale*“ nebo „*illoyale*“), která zvláště v Německu (i v bývalém Rakousku) byla veřejnou mocí potírána. Volná konkurence nekončila také vždy nejlepším zaopatřením širokého obecnstva, zvláště se strany drobného obchodu, který svým roztržštěním byl zeslabován, měl nepoměrně veliké náklady provozovací, chatrný úvěr a přiváděl k prostředkování obchodnímu zbytečně mnoho lidí, že je pak musil vydržovati na útraty spotřebitelů. [Viz II. díl, str. 69 zvláště o zdražování režie zbytečnou a přílišnou reklamou, pochybným úvěrem a jinými zbytečnostmi.] Ano i proti úplné svobodě obchodu sami obchodníci zasazovali se o průkaz způsobilosti; ale obchodní zprostředkování zůstalo přes tato usilování i v bývalém Rakousku živností svobodnou.

Pominutím cechovní vázanosti nepřestalo však odborné sdružování obchodníků, aby hájili své zvláštní hmotné i intelektuální potřeby. Udržela se k tomu cíli jejich spolení v bývalých dob v gremiích i jiných odborných svazích hlavně také, protože měla nastrádané značné fondy a jmění, jehož se dalo upotřebiti ve prospěch sdružených členů. Veřejná moc rovněž uznávala zvláštní váhu obchodního prostředkování, že povolila obchodníkům zastoupení ve vlastních sborech rázu veřejného, „*v obchodních a živnostenských komorách*“, ovšem ve spolku s ostatními živnostníky.

Obchodní a živnostenské komory jsou zastupitelské *sbory poradné* jak vzhledem k zastoupeným, tak i pro veřejnou administrativu, tak konečně pro zákonodárskou moc. V bývalém Rakousku dostalo se jim také dosti významného zastoupení i v zákonodárných sborech samých.*) Pro své potřeby mohou si stanoviti na úhradu také daně na své příslušníky [to děje se předepsáním určitého procenta státní „*daně výtěžkové*“ jako „*komorní přírážky*“].**)

Vedle odborného sdružování a zastoupení v zájmových sborech hledělo se působiti také k odbornému vzdělání obchodnímu. Sama obchodní gremia pečovala o náležitě vychování obchodního dorostu zakládáním různých obchodních škol; později i obchodní komory snažily se při nedostatku hmotných prostředků aspoň podporovati školy odborné již trvajících. Celkem však obchodní školství bylo velmi

*) Obchodní komory (počtem 29) vysílaly do říšské rady poslance až do počátku 20. století (do zavedení rovného přímého všeobecného práva hlasovacího) a do zemských sněmů až do rozpadnutí monarchie.

***) [Pomýšlí se však již nyní na novou organizaci obchodních a živnostenských komor v soulase s ústavou Č. S. R.] — Proti zastupitelským domácím obchodním komorám bývají zřizovány obchodní komory také v cizině k usnadnění styků v zahraničním obchodě.

dlouho ponecháváno soukromé péči, ano i podnikání výdělkovému, když pro jiné obory dávno již proniklo poznání o naprosto veřejné povaze školství. Teprve nyní pro školství obchodní také uznána veřejnost a péče o ně připadla především státu, jelikož značné náklady k tomu potřebné nejlépe dovede uhraditi stát (někdy s přispěním ostatních veřejných hospodářství i zájmových).*)

[Za světové války, kdy obchod vnitřní se velmi musil uskrovniti a zahraniční namnoze úplně přestal, rozmohla se ovšem za nedostatku nejpotřebnějších věcí silně lichva a nastalo nápadné zdražování. Vůči tomu jako za dřívějších jednodušších dob rozšířilo se obecné domnění, že lze zdražování zameziti ustanovením a vymáháním nejvyšších cen**) a přísným trestným stíháním lichvy. Prostředky

*) V bývalém Rakousku bylo obchodní školství dlouho považováno za věc soukromou a když i jednotlivé veřejné obchodní školy byly zřízeny (od obcí, gremií, obchodních komor) nebo když vznikly školy poloveřejné (spolkové), dostávaly nanejvýš peněžní podpory. Při tom však vyučování na takových veřejných školách bylo již organisováno státem i o státní dozor bylo pečováno.

Pro mládež v obchodě trvale zaměstnanou zřizovány byly (aspoň ve větších místech) zvláštní odborné *obchodní školy pokračovací* buď od zájmových sborů (gremií, komor) nebo od obcí s povinnou návštěvou dorostu obchodního (učňů nebo i mladších pomocníků).

Pro ty, kteří chtěli nabytí odborných vědomostí theoretických, byly hlavní dva druhy obchodních škol:

a) *nižší* s dvouletou dobou vyučovací, po které mládež teprve dostávala se do praxe; vzdělání to jen málo vynikalo nad vyšší stupně školství obecného (nad měšťanské školy), ale podávalo přece nejnutnější znalosti odborné;

b) *vyšší* (které nazývaly obchodními akademiemi) s předběžným vzděláním nižší střední školy nebo tomu rovnocennou přípravou a s vyučovacím odborným i obecně výchovným během tříletým napřed a později čtyřletým. Školy ty považovaly se (a považují se dosud) za rovnocenné s vyššími školami středními a byly pokládány za dostatečnou přípravu pro podniky obchodní i průmyslové (ať jako zřizenců tak i podnikatelů samých).

V nejnovější době však se poznalo, že také obchodní povolání vyžaduje *vyššího* vzdělání a důkladnějších odborných znalostí a zřizovaly se *vyšší školy obchodní* s přípravným vzděláním celé střední nebo vyšší odborné školy. U nás hned v druhém roce republiky zřízena vysoká škola obchodní s tříletým vyučovacím během (a s praxí k tomu se počítá mimo školu).

Celkem obchodní školství v Československé republice jest organisováno dosud podle soustavy bývalých rakouských obchodních škol. Školství to stát přejímá a převezme na svůj vlastní náklad (třebas není někde výlučně v řízení státním).

Školy obchodní k nabytí odborných vědomostí obchodních pro ty, kteří jsou již zaměstnáni v různých podnicích, dosud jsou zcela soukromými a výdělečnými podniky, ačkoli se ke zřízení jejich vyžaduje úředního povolení (koncese). Jsou sice též podrobeny státnímu doзору, ale jejich čistě výdělečný ráz jistě není účelem dobrého školního vzdělávání na prospěch. Při celkové soustavě obchodních státních škol *pro záctvo* připravující se k obchodnímu povolání mohla by i odborná příprava ostatních, kteří již nemohou výlučně jen do školy choditi, býti přičleněna k ostatním veřejným školám (na př. po způsobu škol pokračovacích nebo jiných učebních běhů vzdělávajících obecně, které školu stále navštěvovati nemůže). Vzdělávání kteréhokoliv druhu nesmí býti zdrojem k výdělečným ziskům pro soukromé podnikání.

Obchodní vzdělání doplňuje se vědecky vedenými ústavami sbírek zboží, obchodními musei, výstavami atd.

**) Při tom bývaly nejvyšší ceny vzhledem k nedostatku zboží, ale zvláště vzhledem k stálému znehodnocování papírových peněz určovány napařád příliš nízkou, takže často skutečně bylo nemožno za ně potřebovaných věcí koupiti. Proto zboží takovými nejvyššími cenami zatížené zmizelo tím spíše s trhu, čím se patrněji vědělo, že lze jinak dostati za ně ceny vyšší a že i samy maximální sazby budou brzy zvýšeny.

ty selhávají tím bezpečněji, čím jsou novější obchodní styky složitější a čím je tíže veřejným, často úplně neodborným, rozhodováním spravedlivě určití ceny a jejich platnost všeobecně prosaditi. Trestní stíhání lichvy zdražování, *pokud jest všeobecnými poměry odůvodněno*, jen urychluje. Lichváři si nebezpečí a škody možných trestů prostě účtují jako provozní náklady, a sice zajisté mnohem vyššími sazbami, aby již napřed měli úhradu té újmy, která je pravidelně ani nepostihne. Pravidelně největší lichváři dovedou trestům uniknouti a jen malé lichváře trestati je bez pronikavých účinků. Tresty a pokuty ve spleti moderních národohospodářských styků nejsou mnoho platny.]

63. Theorie o zahraničním obchodu.

Veliký hospodářský převrat, způsobený zámořskou plavbou v zemích západoevropských od počátku 16. století, změnil zároveň názorání na obchod, který tehdy nejvíce zdál se pomáhati jednotlivcům i celým státům k rychlému zbohatnutí. Bohatství drahých kovů i jiného zámořského vzácného a po celé Evropě vyhledávaného zboží kynula všem těm, kdo mohli míti účastenství v obchodu s Novým světem nebo s Východní Indií. Ale účast na tomto tak žádoucne vyhledávaném obchodu byla Portugalskem a Španělskem téměř vylučována pro ostatní země; válečná i obchodní loďstva těchto dvou námořních velmocí (od r. 1580—1640 sjednocených v jediné panství), jak známo, nepřipouštěla do kolonií konkurenční plavby ostatních států. Teprve po dlouhých a urputných zápasech podařilo se také Nizozemcům, Britům a Francouzům později prolomiti tento monopol pyrenejských zemí.

Koloniální politika románská nesplnila při tom zdaleka nadějí, které k ní doma se upínaly. Španělsko, jež bylo počátkem nového věku před svými objevnými výpravami nejpokročilejší a skoro nejbohatší zemí v Evropě, nejen že všemi poklady ze zámoří přivezenými příliš nezbohatlo, nýbrž ponenáhlu, ale jistě, ustupovalo novým zemím a *očividně chudlo*. Bylo již vyloženo [v I. dílu 171—173], jak krátkozraká i vyděračná koloniální politika španělská brzy ztroskotala. Španělský lid sám byl přílišnou touhou po rychlém zbohatnutí sváděn na scestí a dobrodružným shonem po zlatě ztrácel doma svůj nejpevnější základ bohatství, aby totiž poctivě se přičiňoval o vlastní domácí znamenité zdroje blahobytu. Lidé všech stavů a povolání houfně opouštěli svá zaměstnání na poloostrově, aby se rychle obohatili za oceánem. Ti již pak skoro nikdy nevraceli se ke svým živnostem, ani když podařilo se jim zlata a stříbra dosíci, ani když po většině ztroskotali hmotně i duševně. Takovým způsobem vyschly a zpustly dříve uměle zavlažované pláně kastilské v kamenitou souš hubeně živící nečetná stáda ovcí; upadal stále i průmysl španělský nedostatkem dobrých pracovníků, kteří doufali spíše ve zdar lákavých výprav za oceán. Ale ani svým ziskným obchodem se příliš Španělsko neobohacovalo. Je sice pravda, že velké množství drahých kovů, vzácného koření a jiných hledaných plodin bylo z Ameriky a z Východní Indie do Španělska a Portugalska přivezeno, ale při